

بررسی رابطه بین کاهش حق الزحمه حسابرسی در دوران بحران اقتصادی با کیفیت اطلاعات حسابداری

بابک عابدی صدقیانی*

سید علی واعظ**

اسماعیل مظاهری***

ابراهیم انواری****

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۹/۱۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۱/۲۹

چکیده

کیفیت اطلاعات حسابداری نقش مهمی در تصمیمات استفاده‌کنندگان، کاهش نابرابری اطلاعاتی و تخصیص بهینه منابع ایفا می‌کند. پژوهشگران عوامل متعددی را در کیفیت اطلاعات حسابداری مؤثر می‌دانند. نقش بحران اقتصادی و کاهش حق الزحمه حسابرسی در پژوهش حاضر بر روی کیفیت اطلاعات حسابداری مورد بررسی قرار گرفته است. در طول سال‌های بحران اقتصادی، حساب‌برسان تحت فشار برخی از صاحبکاران قرار می‌گیرند تا ملاحظاتی را در حق الزحمه حسابرسی داشته باشند. در ایران به دلیل شرایط تورمی، این موضوع خود را عمدتاً در قالب افزایش حق الزحمه‌ی حسابرسی به میزان کمتر از افزایش عمومی قیمت‌ها نشان می‌دهد. با کاهش حق الزحمه‌ی حسابرسی یا افزایش آن به میزان کمتر از نرخ تورم، این نگرانی ایجاد می‌شود که تلاش حساب‌برسان کمتر شده و این موضوع کیفیت اطلاعات حسابرسی شده را مختل سازد. در مجموع، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که هر

* دانشجوی دکتری حسابداری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.

Email: b.abedi@scu.ac.ir

**دانشیار حسابداری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران (نویسنده مسئول).

Email: sa.vaez@scu.ac.ir

*** استادیار حسابداری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.

Email: e.mazaheri@scu.ac.ir

**** دانشیار اقتصاد، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.

Email: e.anvari@scu.ac.ir

چند بحران اقتصادی به دنبال شوک ارزی سال ۱۳۹۱ بر روی کیفیت اطلاعات حسابداری (کیفیت اقلام تعهدی اختیاری، پایداری سود، محافظه‌کاری) تأثیر داشته است اما کیفیت اطلاعات حسابداری در شرکت‌های صاحبکاری که حق الزحمه حسابرسی آن‌ها در سال‌های بحران اقتصادی کاهش یافته است نسبت به سایر شرکت‌ها تفاوت معناداری نداشته است. یافته‌های پژوهش به درک نقش حق الزحمه حسابرسی در طول دوره‌های بحران اقتصادی کمک می‌کند.

واژه‌های کلیدی: بحران اقتصادی، حق الزحمه حسابرسی، اقلام تعهدی اختیاری، پایداری سود، محافظه‌کاری.

۱- مقدمه

پژوهشگران هدف اصلی از اطلاعات حسابداری را کمک به استفاده‌کنندگان در اتخاذ تصمیم‌های آگاهانه می‌دانند. علاوه بر این، اطلاعات حسابداری با کیفیت، می‌تواند سرمایه‌گذاران را در مورد جهت‌گیری سرمایه‌های شرکت مطلع کند و به آن‌ها در نظارت بر فعالیت‌های مدیریتی کمک نماید (بوشمن و اسمیت^۱، ۲۰۰۳). اهمیت کیفیت اطلاعات حسابداری در کمک به تنظیم قراردادهای واحد تجاری با طرف‌های مقابل مانند فروشندگان، مشتریان، دولت، سهامداران، مدیران و حساب‌رسان از سوی بسیاری از پژوهشگران اذعان شده است (ساندر^۲، ۱۹۹۷). حساب‌رسان به‌عنوان یکی از طرفین قرارداد با شرکت صاحبکار، در ازای عرضه‌ی خدمات خود، انتظار جبران آن را از طریق حق الزحمه دارند. حق الزحمه حسابرسی یکی از موضوعات مهم در توافق بین مؤسسه حسابرسی و شرکت صاحبکار است که می‌تواند در کیفیت حسابرسی صورت‌های مالی تأثیر زیادی داشته باشد. به اعتقاد بسیاری از پژوهشگران مانند چن، کریشنان و وی^۳ (۲۰۱۸) و کریشنان و ژانگ^۴ (۲۰۱۴)، صورت‌های مالی حسابرسی شده محصول مشترک شرکت صاحبکار و حساب‌رسان است، لذا حق الزحمه حسابرسی علاوه بر کیفیت حسابرسی، می‌تواند کیفیت اطلاعات حسابداری را نیز تحت تأثیر قرار دهد. از سوی دیگر وقوع بحران‌های مالی و اقتصادی در دهه‌های اخیر، عامل دیگری است که می‌تواند بر کیفیت اطلاعات حسابداری مؤثر باشد.

1 Bushman & Smith

2 Sunder

3 Chen, Krishnan & Wei

4 Krishnan & Zhang

در ایران به دنبال افزایش زیاد بهای ارز، وقوع بحران اقتصادی در یک دهه‌ی اخیر به‌ویژه بعد از سال ۱۳۹۱ شدت بیشتری به خود گرفته است. اقتصاد ایران در دهه‌ی اخیر بعد از افزایش چندین برابری بهای ارز با بحران کم‌سابقه‌ای مواجه شده است. به دنبال این بحران‌های اقتصادی و مشکلات مالی پیش‌آمده برای بسیاری از شرکت‌ها، برخی از شرکت‌های صاحبکار از حسابرسان انتظار دارند که به‌منظور سهیم شدن در شرایط ناگوار اقتصادی، ملاحظاتی را در حق‌الزحمه حسابرسی در نظر بگیرند. با توجه به شرایط تورمی ایران هر نوع افزایش حق‌الزحمه به میزان کمتر از افزایش عمومی قیمت‌ها به‌عنوان کاهش حق‌الزحمه حسابرسی قلمداد می‌شود، این افزایش کمتر از نرخ تورم در کنار کاهش یا عدم‌تغییر حق‌الزحمه، نگرانی‌هایی را در مورد کیفیت اطلاعات حسابداری که توسط حسابرسان مورد رسیدگی قرار گرفته‌اند، به وجود می‌آورد. چن و همکاران (۲۰۱۸) معتقدند در حالی که بحران اقتصادی به خودی خود چالش‌های مهمی را برای شرکت‌های صاحبکار و حسابرسان ایجاد می‌کند، کاهش در حق‌الزحمه‌های حسابرسی، بالاتر از آن می‌تواند این چالش‌ها را تشدید نماید. به عبارت ساده‌تر، اگر موسسه‌ای در دوره‌های بحران با کاهش حق‌الزحمه، عدم‌تغییر حق‌الزحمه یا افزایش کم آن مواجه باشد، با توجه به افزایش دستمزد حسابرسان و سایر هزینه‌های مؤسسه حسابرسی، این نگرانی وجود دارد که برای حفظ سود مورد انتظار شرکای مؤسسه، حسابرسان مراحل مهمی از فرایند رسیدگی را یا اجرا نکنند، یا در زمان کمتری اجرا نمایند و یا اینکه به‌صورت ناقص انجام دهند و بدین ترتیب با کاهش کیفیت کار حسابرسان، کیفیت اطلاعات حسابرسی شده نیز خدشه‌دار گردد (ویل^۱، ۲۰۰۴).

این سطح تأکید بر کیفیت اطلاعات حسابداری، بی‌ارتباط به رسوایی‌ها و بحران‌های مالی اخیر در سطح جهان نیست. این رسوایی‌ها، نگرانی‌هایی را در رابطه با قابلیت اتکای اطلاعات حسابداری ایجاد کرده است. بعد از شروع بحران مالی جهانی در سال ۲۰۰۷، بازرسان هیئت نظارت بر حسابداری شرکت‌های سهامی^۲ (PCAOB) در آمریکا اعلام کردند که به موارد متعددی از عدم رعایت استانداردهای حسابداری در ارتباط با سرقتی و موجودی‌ها در طی سال‌های بعد از بحران برخورد کرده‌اند که بیانگر کیفیت پایین اطلاعات حسابداری و رسیدگی‌های انجام شده است. در برخی از موارد ناظران و منتقدان، کار را تا بدان جا پیش برده‌اند که معتقدند کیفیت پایین اطلاعات حسابداری و عدم تلاش کافی حسابرسان ممکن است باعث تشدید بحران مالی جهانی شده باشد.

1 Weil

2 Public Company Accounting Oversight Board

یک شوک غیرمنتظره بیرونی مانند بحران اقتصادی دارای پیامدهای گسترده‌ای بر محیط عملیاتی صاحبکاران و عملکرد بازارهای سرمایه است. در ایران علیرغم وسعت بحران‌های اقتصادی و تأثیر آن‌ها بر گزارشگری مالی، شواهد تجربی محدودی در این خصوص توسط پژوهشگران جمع‌آوری شده است. لذا پژوهش حاضر در راستای چنین ضرورت‌هایی، به دنبال بررسی تأثیر بحران اقتصادی و کاهش حق‌الزحمه‌ی حسابرسی بر کیفیت اطلاعات حسابداری است.

این پژوهش با طرح مبانی نظری و پیشینه پژوهش‌های مرتبط با موضوع و همچنین تبیین روش پژوهش و فرضیه‌های برگرفته از مسئله و مبانی نظری پژوهش ادامه می‌یابد، سپس نتایج آزمون فرضیه تشریح شده و در نهایت نتیجه‌گیری، محدودیت‌ها و پیشنهادها برای پژوهش‌های آتی بیان می‌شود.

۲- مبانی نظری و مروری بر ادبیات موجود

۲-۱- کیفیت اطلاعات حسابداری

اطلاعات حسابداری با کیفیت یکی از منابع اطلاعاتی بااهمیت برای سرمایه‌گذاران و دیگر گروه‌های استفاده‌کننده است (هاشمی، دستگیر و شریفی، ۱۳۹۳). پنمن^۱ (۲۰۰۳) کیفیت اطلاعات حسابداری را متأثر از عوامل متعددی بیان می‌کند که مدیریت سود (کیفیت اقلام تعهدی اختیاری) یکی از مهم‌ترین این عوامل می‌باشد. کیفیت اقلام تعهدی، به میزان تبدیل (تحقق) اقلام تعهدی به جریان‌های نقد آتی اطلاق می‌گردد. این معیار، توسط بسیاری از پژوهشگران در سر فصل معیارهای برگرفته از ارتباط بین سود، جریان‌های نقد و اقلام تعهدی گنجانده شده است (فرانسیس، لافوند، اولسون و شیپر^۲، ۲۰۰۴). پایداری سود معیار بعدی برای سنجش کیفیت اطلاعات حسابداری است. سودهای پایدار به خاطر تکرارپذیر بودن آن‌ها مطلوب ارزیابی می‌شوند. سودهای پایدارتر داده‌های بهتری را برای مدل‌های ارزیابی فراهم می‌کنند و لذا نسبت به سودهای کم پایدار کیفیت بالاتری دارند (پنمن و ژانگ^۳، ۲۰۰۲؛ فرانسیس و همکاران^۴، ۲۰۰۴). پایداری سود به‌عنوان یکی از مهم‌ترین معیارهای رتبه‌بندی شرکت‌ها توسط مؤسسات رتبه‌بندی قلمداد می‌شود (دیچو، گی و شراند^۴، ۲۰۱۰).

1 Penman

2 Francis, LaFond, Olsson & Schipper

3 Penman & Zhang

4 Dechow, Ge & Schrand

یکی دیگر از معیارهای کیفیت اطلاعات حسابداری، محافظه‌کاری می‌باشد. محافظه‌کاری در واکنش به تضاد منافع بین مدیران و مالکان، کاهش رفتارهای فرصت‌طلبانه مدیران و کاهش عدم تقارن اطلاعاتی به‌عنوان یکی از میثاق‌های حسابداری شکل گرفته است که بر مبنای یک شک‌گرایی سالم می‌تواند کیفیت اطلاعات حسابداری را بالا ببرد. باسو^۱ (۱۹۹۷) دریافت که حساسیت سود به اخبار بد نسبت به اخبار خوب در بین شرکت‌هایی که مسئولیت قانونی حسابرس بالا باشد، بیشتر است و این نشان می‌دهد که حسابرسان محافظه‌کاری شرطی را اعمال می‌کنند؛ اما اگر کاهش در حق‌الزحمه حسابرسی باعث شود که حسابرس میزان تلاش خود را کاهش دهد، انتظار می‌رود که کاهش در محافظه‌کاری مشاهده گردد.

۲-۲- حق‌الزحمه‌های حسابرسی و کیفیت اطلاعات حسابداری

مبنای اصلی در محاسبه حق‌الزحمه حسابرسی، ساعات کار حسابرسان درگیر در حسابرسی شرکت صاحبکار می‌باشد. نرخ ساعتی به‌تناسب سلسله‌مراتب حسابرسان، در ساعات کار، ضرب شده و در نهایت این مبلغ در ضریبی به‌منظور پوشش دادن بخشی از سایر هزینه‌های مؤسسه حسابرسی، سود مورد انتظار شرکا و ریسک و پیچیدگی کار، ضرب می‌شود. لذا به اعتقاد سرینیدی و گول^۲ (۲۰۰۷) حق‌الزحمه حسابرسی معیاری برای تلاش حسابرسان می‌باشد، به‌طوری که با افزایش حق‌الزحمه، خدمات باکیفیت‌تری از حسابرسان انتظار می‌رود. تلاش بیشتر حسابرسان همچنین می‌تواند در نهایت منجر به کیفیت بالای اطلاعات حسابرسی شده شود. مطالعات متعددی در سال‌های اخیر رابطه بین حق‌الزحمه حسابرسی و کیفیت اطلاعات حسابداری را بررسی کرده‌اند. ژیانو و جونشیائو و چان^۳ (۲۰۲۰)، آستانا و بوم^۴ (۲۰۱۲) و گوپتا، کریشنان و یو^۵ (۲۰۱۱) شواهد تجربی مهمی را در مورد ارتباط حق‌الزحمه حسابرسی و مدیریت سود فراهم کرده‌اند. ارتباط حق‌الزحمه حسابرسی با پایداری سود و محافظه‌کاری نیز در پژوهش‌های چن و همکاران (۲۰۱۸) و کریشنان و ژانگ (۲۰۱۴) مورد بررسی قرار گرفته است. پژوهشگران بسیاری بر وجود رابطه بین حق‌الزحمه حسابرسی با کیفیت اطلاعات حسابداری تأکید دارند.

1 Basu

2 Srinidhi & Gul

3 Xiao, Chunxiao & Chun

4 Asthana & Boone

5 Gupta, Krishnan & Yu

۲-۳- بحران اقتصادی و کیفیت اطلاعات حسابداری

بحران مالی و نهایتاً ورشکستگی واحدهای اقتصادی می‌تواند تبعات سنگینی را به همراه داشته باشد. وقوع بحران‌های متعدد در طول چند دهه اخیر حاکی از تجدید و پایداری بحران‌هاست (عثمانی، جاوید و رحیمی، ۱۳۹۰). بررسی تأثیر بحران‌ها در ادبیات حسابداری بر روی موضوعات متعددی همچون حق الزحمه حسابرسی (محمدرضائی، موسایی و صلاحی، ۱۳۹۸؛ زو، کارسون، فارگر و جیانگ^۱ ۲۰۱۳) کیفیت سود (چن و همکاران، ۲۰۱۸)، قضاوت حرفه‌ای حسابرسان (هی، کوثاری، ژیانو و زو^۲، ۲۰۱۸) شیوه‌های محافظه‌کارانه حسابداری (شووار و زو^۳، ۲۰۱۷) و کیفیت افشا (استاندا^۴، ۲۰۱۳) صورت گرفته است. پژوهشگرانی همچون چن و همکاران (۲۰۱۸) اعتقاد دارند که اثرات بحران‌های اقتصادی باید به میزان کافی بررسی شوند تا از تجربیات و نتایج به دست آمده در بحران‌های آتی استفاده شود.

۴-۲- نقش ساز و کارهای بازار در افزایش کیفیت خدمات حسابرسی

واتس و زیمرمن^۵ (۱۹۸۳) حسابرسی را بخشی از اصول کارآمد برای سازماندهی بنگاه‌های اقتصادی می‌دانند، به عبارت دیگر حسابرسی ساز و کار نظارتی است که باعث کاهش هزینه نمایندگی می‌شود. با این حال حسابرس برای تحقق هدف موردنظر خود، باید موارد نقض کشف شده در سوابق صاحبکار را گزارش کند. احتمال گزارش تخلف با اعتبار حسابرس مرتبط است. جای تعجب نیست که بی‌تی و فرنلی^۶ (۱۹۹۵) اعتبار (شهرت) را به‌عنوان مهم‌ترین فاکتور شرکت‌ها در انتخاب حسابرسانشان معرفی می‌کنند. دی آنجلو^۷ (۱۹۸۱) استدلال می‌کند که یک مؤسسه حسابرسی بزرگ باید کیفیت یکنواخت حسابرسی را در کل مجموعه صاحبکاران خود حفظ نماید زیرا عدم موفقیت در یک کار می‌تواند اعتبار مؤسسه را لکه‌دار کند و سهم بازار آن را کاهش دهد؛ بنابراین مطابق با این نکته، پژوهش‌های قبلی دریافتند که حفظ کیفیت حسابرسی برای حفظ سرمایه‌ی شهرت حسابرس حیاتی است (کراسول، فرانسیز و تیلور^۸، ۱۹۹۵؛ پالموروس^۹، ۱۹۸۶؛ سیمونیک^{۱۰}، ۱۹۸۰).

1 Xu, Carson, Fargher & Jiang

2 He, Kothari, Xiao & Zuo

3 Schoar & Zuo

4 Stunda

5 Watts & Zimmerman

6 Beattie & Fearnley

7 De Angelo

8 Craswel, Francis & Taylor

9 Palmrose

10 Simunic

بال^۱ (۲۰۰۹) استدلال می‌کند که حفظ شهرت، ترس از دعاوی حقوقی و سایر ابزارها باعث می‌شوند که حساب‌برسان همواره نسبت به اعتمادی که سرمایه‌گذاران، وام‌دهندگان، مشتریان و دیگران به آن‌ها دارند، حساس باشند. با این حال، بال (۲۰۰۹) همچنین خاطر نشان می‌کند که سیل رسوایی‌های حسابداری، دلالت بر عدم موفقیت هر دو ساز و کار بازار و دعاوی دارد. نتیجه بحث فوق این است که حساب‌برسان علیرغم کاهش حق‌الزحمه حسابرسی در طول سال‌های بحران اقتصادی، برای حفظ کیفیت حسابرسی و کیفیت اطلاعات حسابداری انگیزه‌های مبتنی بر بازار دارند.

۳- پیشینه تجربی پژوهش

۳-۱- پیشینه داخلی

تأثیر رکود اقتصادی بر کیفیت سود توسط فدائی، دستگیر و سرلک (۱۳۹۸) مورد بررسی قرار گرفت. آن‌ها دو متغیر نرخ بیکاری و رشد اقتصادی را برای مشخص کردن دوره‌های رکود بکار بردند و پس از آن تأثیر این دو متغیر بر کیفیت سود (کیفیت اقلام تعهدی اختیاری) سنجیده شد. نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد که رکود اقتصادی باعث افت کیفیت سود در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران می‌شود.

کرمی و افتخاری (۱۳۹۲) در پژوهشی رابطه میان برخی معیارهای کیفیت سود حسابداری و وضعیت کلی اقتصاد در بین سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱ را با داده‌های ۱۳۶ شرکت، مورد بررسی قرار دادند. دو مورد از مهم‌ترین معیارهای کسب سود در مطالعه آن‌ها، ضریب واکنش سود و پایداری سود بوده و چرخه‌های تجاری نماینده‌ای برای وضعیت کلی اقتصاد در نظر گرفته شده است. بر مبنای نتایج پژوهش آن‌ها مشاهده شد که وضعیت اقتصادی بر واکنش سرمایه‌گذاران به سود حسابداری تأثیر می‌گذارد؛ به‌گونه‌ای که این واکنش به سود، در دوره رکود نسبت به دوره رونق بیشتر است. همچنین وضعیت اقتصادی بر پایداری سود تأثیر می‌گذارد؛ به‌طوری که پایداری سود در دوره رونق نسبت به دوره رکود کمتر است.

۳-۲- پیشینه خارجی

چن و همکاران (۲۰۱۸) در مطالعه خود در کشور امریکا در مورد تأثیر بحران مالی جهانی در طول سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۰۹ بر کیفیت سود و کیفیت حسابرسی، به این نتیجه رسیدند که با وجود فشار صاحبکاران به مؤسسات حسابرسی برای کاهش حق‌الزحمه حسابرسی در دوره بحران، این موضوع تأثیری بر کیفیت سود و کیفیت حسابرسی ندارد. آن‌ها برای انجام پژوهش

خود یک دوره زمانی دو ساله شامل سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۶ را قبل از شروع بحران مالی و یک دوره زمانی دو ساله شامل سال‌های ۲۰۰۸ و ۲۰۰۹ را بعد از بحران مالی در نظر گرفتند. نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد که بین کیفیت سود و کیفیت حسابرسی صاحبکارانی که در طول دوره بحران کاهش حق الزحمه حسابرسی را دریافت کردند و صاحبکارانی که چنین کاهشی را دریافت نکردند و صاحبکارانی که قبل از بحران چنین کاهشی را دریافت نموده بودند، رابطه معناداری وجود ندارد.

مدیریت سود توسط جاهمانی، نیرانجان و تونی^۱ (۲۰۱۶) در دوران رکود و بازیابی مورد مطالعه قرار گرفت. آن‌ها مدل تعدیل شده جونز برای اقلام تعهدی اختیاری را به‌عنوان معیار مدیریت سود در نظر گرفتند. جامعه آماری پژوهش شرکت‌های درج شده در شاخص S&P۵۰۰ و بازه زمانی پژوهش بین سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۳ بوده است. نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد که شرکت‌ها هم در دوره رکود و هم در دوره بازیابی سود خود را مدیریت می‌کنند، اما مدیریت سود در دوران رکود به میزان بیشتری صورت می‌گیرد.

جوزف، جوزف و مونیکا^۲ (۲۰۱۵) در پژوهشی تحت عنوان "رشد مدیریت سود تحت رکود اقتصادی اسپانیا" به بررسی تأثیر رکود اقتصادی بر مدیریت سود در بورس کشور اسپانیا پرداختند. یافته‌های پژوهش حاکی از آن بود که رکود اقتصادی اخیر اسپانیا طی سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۰۷ الگوی مدیریت سود شرکت‌ها را تغییر داده است. به عبارت دیگر، رکود اقتصادی فرآیند مدیریت سود را به موازات افزایش بدهی تحت تأثیر قرار می‌دهد. از طرف دیگر نتایج پژوهش از فرضیه رفتار فرصت‌طلبانه مدیران با ارزش‌گذاری بالای ارزش بازار شرکت حمایت می‌کند.

کریشنان و ژانگ (۲۰۱۴) با بررسی تأثیر کاهش حق الزحمه حسابرسی در طول دوران بحران مالی ۲۰۰۷ بر کیفیت گزارشگری مالی بانک‌های آمریکایی به این نتیجه رسیدند که حسابرسان ۴ مؤسسه بزرگ حسابرسی، در طول سال‌های بحران مالی که کاهش حق الزحمه حسابرسی تجربه کرده‌اند، مدیریت سود را در بانک‌ها محدود می‌کنند. چنین نتیجه‌ای در بانک‌های حسابرسی شده توسط سایر مؤسسات حسابرسی مشاهده نشد.

اتریج و امی^۳ (۲۰۱۴) شواهدی را در امریکا فراهم کردند که کاهش حق الزحمه حسابرسی شرکت‌های در سال ۲۰۰۸ به‌طور مثبت با ارائه‌ی نادرست سود و کیفیت پایین حسابرسی در

1 Jahmani, Niranjana & Toney

2 Josep, Josep & Monica

3 Ettredge & Emeigh

ارتباط بوده است. آن‌ها همچنین دریافتند که حساب‌برسان تمایل کمتری به صدور اولین گزارش ابهام در مورد تداوم فعالیت به صاحبکارانی داشته‌اند که فشار حق‌الزحمه را اعمال کرده‌اند. کارامانیس و لنوکس^۱ (۲۰۰۸) طی پژوهشی تحت عنوان تلاش حسابرسی و مدیریت سود، با بررسی داده‌های ساعات حسابرسی برای نمونه‌ای از حساب‌برسان به تعداد ۹۷۳۸ نفر بین سال‌های ۱۹۹۴ تا ۲۰۰۲ دریافتند که تلاش حسابرسی پایین در شرکت‌های یونانی با مدیریت سود بالا در ارتباط است.

۴- فرضیه‌های پژوهش

در زمان بحران‌های اقتصادی، عموماً کاهش کلی در فعالیت اقتصادی منجر به کاهش توان شرکت‌های صاحبکار و کاهش فروش می‌شود. در نتیجه، گردش موجودی کالا کمتر شده و خطر تحمل موجودی‌های منسوخ یا مازاد افزایش می‌یابد. از طرفی حساب‌برسان باید اطمینان حاصل کنند که موجودی‌های منسوخ به‌موقع شناسایی می‌شوند. حوزه دیگری که برای حساب‌برسان چالش ایجاد می‌کند، شناخت درآمد است. با توجه به شرایط نامطلوب اقتصادی، مدیران ممکن است با فشار بیشتری برای شناسایی درآمد و سود مواجه شده و بنابراین احتمال مدیریت سود می‌تواند در طول دوره بحران بیشتر باشد. مطابق با این مفهوم، ترومبتا و امپراطور^۲ (۲۰۱۴) شواهدی ارائه کرده‌اند که بحران‌های اقتصادی به‌طور معناداری بر مدیریت سود تأثیر می‌گذارند. علاوه بر این، هر چه بحران اقتصادی شدیدتر باشد، مدیران با احتمال بیشتری در مدیریت سود درگیر می‌شوند.

در حالی که بحث فوق حاکی از احتمال مدیریت افزایش درآمد و سود در مواقع بحرانی اقتصاد است، شواهد دیگری وجود دارد که نشان می‌دهد مدیریت کاهش درآمد و سود نیز می‌تواند در طول دوره‌های بحران افزایش یابد. حبیب، بهویان و اسلام^۳ (۲۰۱۳) دریافتند که در طول دوره پس از بحران مالی ۲۰۰۷، مدیران شرکت‌های نیوزلندی در مدیریت کاهش درآمد و سود بیشتر درگیر بوده‌اند.

در این پژوهش از معیارهای چندگانه برای ثبت اثرات مدیریت سود و سایر ریسک‌های حسابرسی ناشی از بحران اقتصادی استفاده شده است. اگر کاهش حق‌الزحمه حسابرسی در طول دوره بحران اقتصادی منجر به کاهش تلاش حسابرسی شود، در این صورت کیفیت اطلاعات حسابداری صاحبکاران دریافت‌کننده‌ی کاهش حق‌الزحمه‌ی حسابرسی در دوره بحران

1 Caramanis & Lennox

2 Trombetta & Imperatore

3 Habib, Bhuiyan & Islam

اقتصادی باید پایین‌تر از کیفیت اطلاعات حسابداری شرکت‌های صاحبکاری باشد که کاهش حق الزحمه حسابرسی را قبل از دوره بحران اقتصادی دریافت کرده‌اند یا باید پایین‌تر از کیفیت اطلاعات حسابداری شرکت‌های صاحبکاری باشد که هیچ نوع کاهش حق الزحمه دریافت نکرده‌اند.

در مقابل استدلالی که معتقد است بحران اقتصادی و کاهش حق الزحمه حسابرسی می‌تواند کیفیت اطلاعات حسابداری را تحت تأثیر قرار دهد، گروه دیگری از اندیشمندان حسابداری استدلال می‌کنند که حسابرسان می‌توانند در طول دوره بحران اقتصادی، مراقب و هوشیار باشند و در پاسخ به تغییر در محیط عملیاتی ناشی از بحران اقتصادی، کیفیت کار خود را افزایش دهند. علاوه بر این همان‌طور که در بخش مبانی نظری گفته شد، حسابرسان انگیزه‌های مبتنی بر بازار دارند که برای حفظ اعتبار و شهرت خود، در مورد کیفیت حسابرسی مصالحه و کوتاهی نکنند. این استدلال نشان می‌دهد که حسابرسان ممکن است فقط ضرر اقتصادی ناشی از کاهش حق الزحمه را متحمل شوند. با توجه به این پیش‌بینی‌های ناسازگار، فرضیه‌های زیر در مورد رابطه‌ی بین کاهش حق الزحمه حسابرسی با کیفیت اطلاعات حسابداری ارائه شده است:

فرضیه اول: بین بحران اقتصادی و کیفیت اقلام تعهدی اختیاری رابطه معناداری وجود دارد.
فرضیه دوم: کیفیت اقلام تعهدی شرکت‌هایی که حق الزحمه حسابرسی آن‌ها در سال‌های بحران اقتصادی کاهش یافته است نسبت به کیفیت اقلام تعهدی شرکت‌های کنترل، دارای تفاوت معناداری است.

فرضیه سوم: بین بحران اقتصادی و پایداری سود رابطه معناداری وجود دارد.
فرضیه چهارم: پایداری سود شرکت‌هایی که حق الزحمه حسابرسی آن‌ها در سال‌های بحران اقتصادی کاهش یافته است نسبت به پایداری سود شرکت‌های کنترل، دارای تفاوت معناداری است.

فرضیه پنجم: بین بحران اقتصادی و محافظه‌کاری رابطه معناداری وجود دارد.
فرضیه ششم: محافظه‌کاری شرکت‌هایی که حق الزحمه حسابرسی آن‌ها در سال‌های بحران اقتصادی کاهش یافته است نسبت به محافظه‌کاری شرکت‌های کنترل، دارای تفاوت معناداری است.

شرکت‌های کنترل: شرکت‌هایی که در سال‌های بحران اقتصادی کاهش حق الزحمه حسابرسی نداشته‌اند بعلاوه شرکت‌هایی که در سال‌های غیر بحران، کاهش حق الزحمه حسابرسی داشته‌اند.

۵- روش پژوهش

۵-۱- جامعه و نمونه‌ی آماری

در پژوهش حاضر بخشی از داده‌های موردنیاز از گزارش‌های حسابرسی به انضمام صورت‌های مالی و یادداشت‌های همراه از بانک اطلاعاتی کدال وابسته به سازمان بورس اوراق بهادار تهران و بخشی دیگر از بانک‌های اطلاعاتی موجود، استخراج شد. اطلاعات مربوط به نرخ تورم و نرخ ارز نیز با مراجعه به وبسایت بانک مرکزی دریافت شد.

جامعه آماری، شامل شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران بین سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۴ است. به دنبال شوک شدید ارزی در سال ۱۳۹۱، این سال مشابه مطالعه‌ی محمدرضائی و همکاران (۱۳۹۸) به‌عنوان سال شروع بحران اقتصادی در نظر گرفته شد. سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۰ به‌عنوان سه سال قبل از بحران و سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۴ به‌عنوان سه سال پس از بحران انتخاب شدند. سال ۱۳۹۱ به‌عنوان سال گذار (انتقال) در نظر گرفته نشد. نمونه آماری بر اساس شیوه حذف سامانمند از جامعه‌ی آماری انتخاب گردید. از ۴۱۰ شرکت فعال در دوره مورد مطالعه‌ی شش ساله، ۸۳ شرکت به دلیل این‌که جز شرکت‌های سرمایه‌گذاری بودند، حذف شدند. ۶۵ شرکت به دلیل خروج از بورس و تغییر سال مالی و ۷۸ شرکت به دلیل پایان سال مالی غیر از پایان سال تقویمی کنار گذاشته شدند. از ۱۸۴ شرکت باقیمانده با توجه به امکان دسترسی به داده‌های مربوط به متغیرهای پژوهش، به‌ویژه حق‌الزحمه حسابرسی، تعداد ۹۵ شرکت دیگر حذف شدند و بدین ترتیب نمونه نهایی پژوهش برای مدل‌های (۱) و (۲) شامل ۸۹ شرکت (۵۳۴ سال - شرکت) و برای مدل (۳) شامل ۸۶ شرکت (۵۱۶ سال - شرکت) انتخاب شد.

۵-۲- مدل‌های پژوهش و متغیرهای آن‌ها

متغیر وابسته در پژوهش حاضر، کیفیت اطلاعات حسابداری می‌باشد. کیفیت اطلاعات حسابداری به‌صورت مستقیم قابل‌اندازه‌گیری نیست و این موضوع باعث شده است که در پژوهش‌های مختلف از معیارهای متعددی برای اندازه‌گیری آن استفاده شود. اولین معیار کیفیت اطلاعات حسابداری، اقلام تعهدی اختیاری است. برای اقلام تعهدی اختیاری از مدل تعدیل‌شده جونز استفاده شده است که شامل نرخ بازده دارایی‌ها (ROA) برای کنترل عملکرد شرکت می‌باشد (کوتاری، لئون و واسلی، ۲۰۰۵). جز عادی (غیراختیاری) اقلام تعهدی، تعدیلات بر مبنای عملکرد اساسی را در برمی‌گیرد، بنابراین جز باقیمانده بیانگر تحریفات

اول و سپس با اضافه شدن این متغیر، برای آزمون فرضیه دوم به کار رفته است. اگر مدیریت سود گسترده‌ای در طول سال‌های بحرانی اقتصاد وجود داشته باشد، باید انتظار مثبت بودن α_2 را داشت. ضریب مثبت (منفی) کاهش حق‌الزحمه \times بحران اقتصادی (FeeDown \times EC) با این مفهوم مطابقت دارد که کاهش حق‌الزحمه حسابرسی در سال‌های بحران اقتصادی منجر به مدیریت سود (افزایشی یا کاهش) می‌شود. مدل مزبور برای هر یک از معیارهای کاهش حق‌الزحمه‌ی ۱ و ۲ به صورت جداگانه به کار رفته است.

جدول (۱). خلاصه متغیرهای پژوهش

نماد	متغیر مورد بررسی	نحوه محاسبه متغیر
EC	بحران اقتصادی	برای سال‌های بحرانی بعد از ۱۳۹۱ عدد یک و سال‌های قبل از آن، صفر است
SIZE	اندازه شرکت	لگاریتم طبیعی کل دارایی‌های شرکت در پایان سال جاری به میلیون ریال
LEV	اهرم مالی	کل بدهی‌ها تقسیم بر کل دارایی‌های شرکت در پایان سال جاری
LOSS	زیان	اگر شرکت صاحبکار در سال جاری زیان گزارش کند یک و در غیر این صورت صفر
CFO	جریان نقدی	جریان نقدی ناشی از عملیات، همگن شده به وسیله کل دارایی‌های اول دوره
OPCYCLE	چرخه عملیاتی	لگاریتم ((بهای تمام‌شده کالای فروش رفته/میانگین موجودی‌ها \times ۳۶۵) + (فروش / میانگین مطالبات \times ۳۶۵))
FINANCE	تأمین مالی	اگر شرکت در سال جاری سهام صادر کرده باشد یا استقراض کوتاه‌مدت یا بلندمدت کرده باشد، یک و در غیر این صورت صفر است
SALESGR	تغییرات فروش	تغییر در فروش‌ها، همگن شده به وسیله کل دارایی‌های اول دوره
ARIN	شاخص کنترل پیچیدگی	کل دارایی‌ها / (موجودی‌ها + حساب‌های دریافتنی)
REPLAG	به موقع بودن گزارش	لگاریتم طبیعی تعداد روزهای بین تاریخ پایان سال مالی شرکت و تاریخ گزارش حسابرس
AUDIT	اندازه حسابرس	اگر شرکت توسط سازمان حسابرسی و مؤسسه حسابرسی مفید راهبر حسابرسی شده باشد، یک و در غیر این صورت صفر است
AUDITCHG	تغییر حسابرس	اگر شرکت در سال جاری تغییر مؤسسه حسابرسی (اختیاری یا الزامی) داشته باشد، یک و در غیر این صورت صفر است
LNPRC	قیمت سهام در اول دوره	لگاریتم طبیعی قیمت سهام در اول دوره
INCOME	سود خالص سال جاری	سود خالص برای سال جاری همگن شده به وسیله کل دارایی‌های پایان سال قبل
LINCOME	سود خالص سال قبل	سود خالص برای سال قبل همگن شده به وسیله کل دارایی‌های پایان سال قبل
DIVIDUM	توزیع سود نقدی	اگر در سال جاری سود نقدی توزیع شده باشد، یک و در غیر این صورت صفر
EARNING	سود عملیاتی	سود عملیاتی در سال جاری
RET	بازده سالانه سهام	بازده قیمتی سالانه سهام که نتیجه اختلاف قیمت سهام در پایان سال جاری نسبت به پایان سال قبل است
D	بازده تعدیل شده بازار	اگر بازده قیمتی سالانه سهام منفی باشد یک و در غیر این صورت صفر

پایداری سود معیار دیگری است که در سال‌های اخیر به‌عنوان یکی از معیارهای سنجش کیفیت اطلاعات حسابداری مطرح بوده است. در راستای ارتباط کاهش حق الزحمه‌ها در سال‌های بحرانی اقتصاد با پایداری سود پایین‌تر، همانند چن و همکاران (۲۰۱۸) مدل رگرسیونی زیر ارائه می‌شود:

$$\begin{aligned} INCOME = & \beta_0 + \beta_1 LINCOME + \beta_2 FeeDown + \beta_3 FeeDown \\ & \times LINCOME + \beta_4 EC + \beta_5 EC \times LINCOME \\ & + \beta_6 FeeDown \times EC + \beta_7 FeeDown \times EC \times LINCOME \\ & + \beta_8 SAESGR + \beta_9 SALSGR \times LINCOME + \beta_{10} DIVUM \quad (3) \\ & + \beta_{11} DIVDM \times LINCOME + \beta_{12} LOSS + \beta_{13} LOSS \\ & \times LINCOME + \beta_{14} AUDIT + \beta_{15} AUDIT \times LINCOME \\ & + \beta_{16} AUDCHG + \beta_{17} AUDCHG \times LINCOME + \varepsilon \end{aligned}$$

از مدل (۳) برای آزمون فرضیه‌های سوم و چهارم استفاده شده است، مدل مزبور ابتدا بدون دخالت متغیر کاهش حق الزحمه حسابرسی به‌منظور آزمون فرضیه سوم و سپس با اضافه شدن این متغیر، برای آزمون فرضیه چهارم برآزش شده است.

مطابق با پژوهش‌های قبلی، برای متغیر (LINCOME) ضریب مثبت پیش‌بینی می‌شود. اگر پایداری سود در سال‌های بحران اقتصادی کمتر باشد، برای متغیر (EC×LINCOME)، ضریب منفی انتظار می‌رود. ضریب منفی برای متغیر (FeeDown×EC×LINCOME) به‌عنوان پایداری سود کمتر و لذا کیفیت پایین سود برای شرکت‌های صاحبکاری که در سال‌های بحرانی کاهش حق الزحمه‌ی حسابرسی داشته‌اند، در مقایسه با شرکت‌های کنترل تفسیر می‌شود.

معیار سوم برای سنجش کیفیت اطلاعات حسابداری، محافظه‌کاری است. متغیرهای کاهش حق الزحمه حسابرسی (FeeDown)، بحران اقتصادی (EC) و کاهش حق الزحمه×بحران اقتصادی (FeeDown×EC) در کنار متغیر بازده سالانه سهام (RET) و متغیر مجازی (D) همانند پژوهش چن و همکاران (۲۰۱۸) در مدل زیر ارائه شده‌اند:

$$\begin{aligned} EARNING = & \theta_0 + \theta_1 D + \theta_2 RET + \theta_3 Fown \times RET + \theta_4 FeeDown \\ & + \theta_5 FeeDown \times D + \theta_6 FeeDown \times RET \\ & + \theta_7 FeeDown \times D \times RET + \theta_8 EC + \theta_9 EC \times D \\ & + \theta_9 EC \times D + \theta_{10} EC \times RET + \theta_{11} EC \times D \times RET \\ & + \theta_{12} FeeDown \times EC + \theta_{13} FeeDown \times EC \times D \quad (4) \\ & + \theta_{14} FeeDown \times EC \times RET + \theta_{15} FeeDown \times EC \\ & \times D \times RET + \theta_{16} LNPRC \times D \times RET + \theta_{17} LEV \times D \\ & \times RET + \theta_{18} AUDIT \times D \times RET + \theta_{19} AUDITCHG \\ & \times D \times RET + \varepsilon \end{aligned}$$

طبق نظر باسو (۱۹۹۷) ضریب متغیرهای RET و $D \times RET$ هر دو مثبت هستند. ضریب مثبت $D \times RET$ حساسیت نامتقارن درآمد به اخبار بد را نسبت به اخبار خوب در بازده سهام نشان می‌دهد.

اگر محافظه‌کاری در سال‌های بحران اقتصادی کمتر باشد، برای متغیر $(EC \times D \times RET)$ ، ضریب منفی انتظار می‌رود. مقدار منفی برای $(FeeDown \times EC \times D \times RET)$ مطابق با محافظه‌کاری پایین است، بنابراین کیفیت سود پایین را برای شرکت‌های صاحب‌کاری که کاهش حق الزحمه را در طول سال‌های بحرانی داشته‌اند در مقایسه با شرکت‌های کنترل نشان می‌دهد (چن و همکاران، ۲۰۱۸).

کاهش حق الزحمه حسابرسی و بحران اقتصادی، متغیرهای مستقل پژوهش را تشکیل می‌دهند. ۱- کاهش حق الزحمه حسابرسی: حق الزحمه حسابرسی، متغیر مستقل پژوهش است. در ارتباط با تغییرات حق الزحمه حسابرسی مطابق با چن و همکاران (۲۰۱۸) و کریشان و ژانگ (۲۰۱۴)، دو معیار کاهش حق الزحمه به شرح زیر اندازه‌گیری شده است:

الف) کاهش حق الزحمه ۱ ($FeeDown1$) که یک متغیر پیوسته بوده و معکوس نرخ رشد حق الزحمه‌ی حسابرسی $(-1) \times$ درصد تغییرات حق الزحمه حسابرسی نسبت به سال قبل) به‌عنوان کاهش حق الزحمه ۱ به شرح رابطه (۵) محاسبه شد:

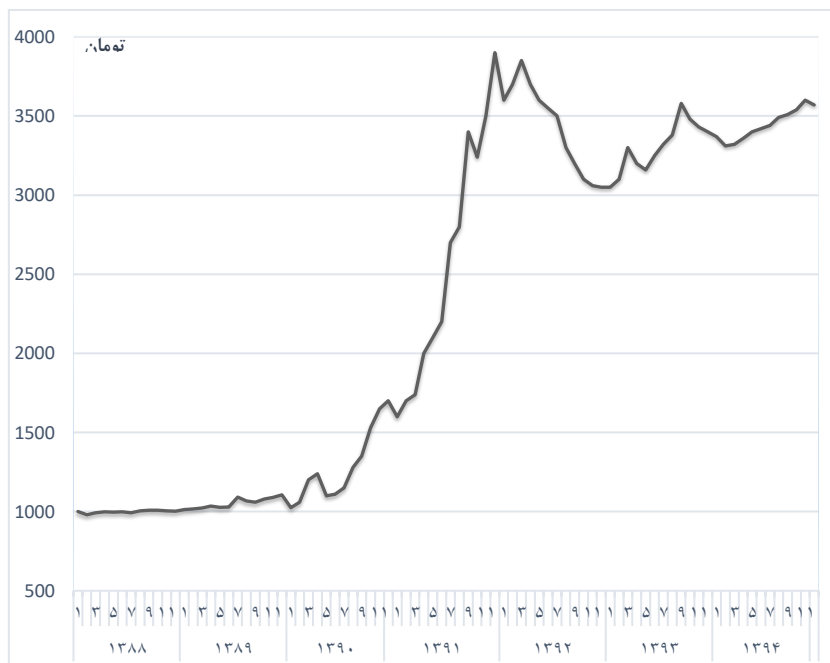
$$FeeDown1 = (-1) \times \frac{Fee_t - Fee_{t-1}}{Fee_{t-1}} \quad (5)$$

مقدار مثبت کاهش حق الزحمه ۱ بیانگر کاهش حق الزحمه حسابرسی است در حالی که مقدار منفی آن، افزایش در حق الزحمه حسابرسی را نشان می‌دهد.

ب) کاهش حق الزحمه ۳ ($FeeDown3$) یک متغیر پیوسته است که بر اساس کاهش حق الزحمه ۱، شرایط تورمی ایران و با در نظر گرفتن میانگین نرخ تورم اندازه‌گیری شده است به طوری که کاهش حق الزحمه‌ی حسابرسی ۱ برای سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۰ با میانگین نرخ تورم ۱۴/۹۷ درصد و برای سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۴ با میانگین نرخ تورم ۲۰/۷۳ درصد تعدیل شده است. ۱۴/۹۷ و ۲۰/۸۳ درصد، بر اساس اطلاعات بانک مرکزی، میانگین نرخ تورم دوره‌های سه ساله‌ی قبل و بعد از شوک ارزی ۱۳۹۱ می‌باشد که از نرخ تغییرات حق الزحمه بر اساس رابطه (۵) کسر گردید.

۲. بحران اقتصادی (EC: Economic Crisis): در این پژوهش بحران اقتصادی بر اساس شوک ارزی سال ۱۳۹۱ در نظر گرفته شده است. افزایش بهای ارز در طول چند دهه اخیر به‌طور مستمر اتفاق افتاده است اما در مقاطعی از زمان مانند سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۷ شدت

بیشتری داشته است. بهای ارز بر اساس آمار بانک مرکزی از اواخر سال ۱۳۹۰ شروع به افزایش نمود و در طی سال ۱۳۹۱ به اوج خود رسید و در سال‌های ۱۳۹۲ به بعد تا بحران ارزی بعدی در سال ۱۳۹۷ ثبات نسبی داشت. تغییرات نرخ فروش دلار امریکا به‌عنوان یکی از ارزهای متداول بازار در نمودار (۱) ارائه شده است. در این پژوهش روابط بین متغیرها برای سه سال قبل از ۱۳۹۱ و سه سال پس از آن موردتوجه بوده است. سال ۱۳۹۱ مشابه پژوهش‌های محمدرضائی و همکاران (۱۳۹۸) و چن و همکاران (۲۰۱۸)، به‌عنوان سال گزار (انتقال) در نظر گرفته نشد.

نمودار (۱). نرخ فروش دلار طی سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۴ (مأخذ: داده‌های بانک مرکزی)

۶- یافته‌های پژوهش

۶-۱- آمار توصیفی

در جدول (۲) آماره‌های توصیفی مربوط به پژوهش ارائه شده است. علاوه بر اطلاعات آمار توصیفی که در جدول (۲) ارائه شده است، بر اساس اطلاعات آمار توصیفی خارج از جدول مزبور، میانگین حق الزحمه حسابرسی در طول دوره مورد مطالعه ۹۲۷ میلیون ریال است. حدود ۲۹ درصد مشاهدات توسط مؤسسات بزرگ یعنی سازمان حسابرسی و مؤسسه مفید راهبر حسابرسی شده‌اند. ۱۳/۴ درصد مشاهدات نمونه پژوهش، زیان خالص گزارش کرده‌اند.

۱۸/۵ درصد صاحبکاران، حسابرس خود را تغییر داده و ۸۴ درصد آن‌ها تأمین مالی داشته‌اند. مشاهداتی که در طول دوره مورد مطالعه بدون در نظر گرفتن شرایط تورمی و صرفاً بر اساس اطلاعات صورت‌های مالی، کاهش حق‌الزحمه حسابرسی گزارش داده‌اند حدود ۲۷ درصد و با اضافه کردن افزایش‌های کمتر از میانگین نرخ تورم به آن‌ها، حدود ۵۸ درصد بوده‌اند.

جدول (۲). آمار توصیفی متغیرهای پیوسته

متغیرها	حداقل	حداکثر	میانگین	میانه	انحراف معیار
کاهش حق‌الزحمه ۱	-۲۱/۶۲	۰/۸۸۵	-۰/۳۱۱	-۰/۱۴۸	۱/۱۷۴
کاهش حق‌الزحمه ۳	-۲۱/۴۷	۱/۱۵۳	-۰/۱۰۲	۰/۰۵۱	۱/۱۷۳
اندازه شرکت	۱۰/۱۰۳	۱۶/۹۷۸	۱۳/۳۳۳	۱۳/۳۸۴	۱/۱۲۷
بازده سالانه سهام	-۰/۹۱۳	۸/۰۵۸	۰/۳۳۹	...	۱/۰۶۵
اهرم مالی	۰/۰۱۲	۲/۷۶۶	۰/۶۲۶	۰/۶۲۲	۰/۲۸۰
جریان نقدی	-۰/۵۱۱	۵/۴۳۲	۰/۱۷۵	۰/۱۲۱	۰/۴۱۰
چرخه عملیاتی	-۰/۱۰۲	۳/۳۴۶	۲/۳۲۳	۲/۳۶۱	۰/۳۵۹
شاخص پیچیدگی	...	۰/۹۲۲	۰/۴۷۱	۰/۴۷۹	۰/۲۱۳
به موقع بودن گزارش	۲۰	۳۱۶	۷۴	۷۰	۲۸/۶۴۶
تغییرات فروش	-۲/۱۵۸	۲/۴۴۰	۰/۱۱۵	۰/۰۷۸	۰/۳۶۴

مأخذ: یافته‌های پژوهش

۲-۶- نتایج آزمون فرضیه‌ها

نتایج آزمون فرضیه‌های اول و دوم: در این پژوهش مطابق با پژوهش‌های پیشین، به‌منظور آزمون مدیریت سود، بر اقلام تعهدی اختیاری تمرکز شده است. در فرضیه اول بیان شد که بین بحران اقتصادی و کیفیت اقلام تعهدی اختیاری رابطه معناداری وجود دارد. با مراجعه به نتایج جدول (۳) می‌توان نتایج مربوط به آماره t را مشاهده نمود. مقدار این آماره برای متغیر بحران اقتصادی برابر با $-۱/۷۶۴$ بوده و در سطح اطمینان ۹۰ درصد معنادار است و نشان می‌دهد که بین بحران اقتصادی و کیفیت اطلاعات حسابداری (اقلام تعهدی اختیاری) رابطه‌ی معناداری وجود دارد. این یافته با نتایج پژوهش‌های جاهمانی و همکاران (۲۰۱۶)، جوزف و همکاران (۲۰۱۵)، کریشنان و ژانگ (۲۰۱۴) و فدایی و همکاران (۱۳۹۸) مطابقت دارد.

در فرضیه دوم به این موضوع اشاره شد که کیفیت اقلام تعهدی اختیاری شرکت‌هایی که حق‌الزحمه حسابرسی آن‌ها در سال‌های بحران اقتصادی کاهش یافته است نسبت به شرکت‌های کنترل، دارای تفاوت معناداری است. در آزمون این فرضیه، مطابق با پژوهش‌های قبلی متغیر مورد نظر پژوهش، بحران اقتصادی \times کاهش حق‌الزحمه (EC \times FeeDown) می‌باشد. نتایج جدول (۳) نشان می‌دهد که هر چند ضریب این متغیر در مجموع برای هر دو معیار کاهش حق‌الزحمه‌ی حسابرسی، منفی می‌باشد اما معنادار نیست، لذا نتایج نشان می‌دهد کیفیت اقلام

تعهدی اختیاری با کاهش حق الزحمه حسابرسی در طول سال‌های بحران اقتصادی ارتباط ندارد. نتایج این فرضیه با مطالعات چن و همکاران (۲۰۱۸) و کریشنان و ژانگ (۲۰۱۴) همخوانی داشته و با نتایج پژوهش‌های اتریچ و امی (۲۰۱۴) و کارامانیس و لنوکس (۲۰۰۸) مطابقت ندارد.

معیارهای زیادی برای بررسی نکویی برازش استفاده می‌شود که در این پژوهش دو معیار ضریب آر دو و آماره دوربین-واتسون به کار گرفته شد. بر اساس نتایج جدول (۳)، مقدار آر دو بالا بوده و لذا می‌توان گفت متغیرهای پژوهش از قدرت توضیح‌دهندگی معنی‌داری برخوردارند. مقدار آماره دوربین-واتسون نیز در مجموع بین ۱/۵ تا ۲/۵ است و حاکی از مناسب بودن و قابل‌اعتماد بودن مدل است. لازم به ذکر است که به دلیل کوتاه بودن دوره زمانی، انجام آزمون مانایی (ایستایی) متغیرهای پیوسته‌ی پژوهش نیاز نیست. همچنین آزمون پارامتری و ناپارامتری انجام شده برای متغیرهای پیوسته و گسسته نشان داد که متغیرها در زمان بحران اقتصادی تفاوت معناداری با زمان قبل از بحران اقتصادی دارند. نتایج به دلیل محدودیت حجم مقاله ارائه نشد.

جدول (۳). نتایج آزمون رگرسیون مربوط به اقلام تعهدی اختیاری

متغیرها	نماد	فرضیه اول			فرضیه دوم		
		بدون متغیر کاهش حق الزحمه	کاهش حق الزحمه ۱	کاهش حق الزحمه ۲	کاهش حق الزحمه ۱	کاهش حق الزحمه ۲	کاهش حق الزحمه ۳
کاهش حق الزحمه	FeeDown	ضریب	آماره t	احتمال	ضریب	آماره t	احتمال
کاهش حق الزحمه	FeeDown	-۰/۰۰۱	-۰/۳۰۸	۰/۷۵۷	-۰/۰۱۲	-۰/۶۳۱	۰/۵۲۸
بحران اقتصادی بحران اقتصادی	EC	-۰/۰۱۵	-۱/۷۶۴	۰/۰۷۸	-۰/۰۱۵	-۱/۸۰۲	۰/۵۸۶
کاهش حق الزحمه	FeeDown ECx	-۰/۰۰۲	-۰/۴۸۹	۰/۶۲۴	-۰/۰۰۵	-۰/۱۹۶	۰/۸۴۴
اندازه شرکت	SIZE	-۰/۰۰۱	-۰/۰۷۹	۰/۹۳۶	-۰/۰۰۱	-۰/۱۱۱	۰/۰۰۱
اهرم مالی	LEV	-۰/۰۱۸۶	-۶/۹۵۱	...	-۰/۱۸۳	-۶/۷۷۸	...
زیان	LOSS	-۰/۰۵۳	-۴/۹۴۲	...	-۰/۰۵۴	-۴/۹۵۳	...
جریان نقدی	CFO	-۰/۹۸۷	-۷۹/۸۹	...	-۰/۹۸۷	-۷۹/۹۵	...
چرخه عملیاتی	OPCYCLE	-۰/۰۴۸	-۲/۴۸۴	۰/۰۱۳	-۰/۰۴۵	-۲/۲۸۲	۰/۱۱۷
تأمین مالی	FINANCE	-۰/۰۱۵	-۱/۵۸۳	۰/۱۱۴	-۰/۰۱۵	-۱/۶۰۲	۰/۲۱۹
تغییرات	SALESGR	۰/۰۹۱	۸/۱۲۶	...	۰/۰۹۱	۸/۱۰۸	...

فروش													
شاخص	ARIN	۰/۱۳۵	۴/۳۹۱	...	۰/۱۳۵	۴/۳۲۶	...	۰/۲۷	۰/۷۳۹	۰/۴۶۰			
پیچیدگی													
به موقع	REPLAGE	-۰/۰۰۱	-۰/۸۳۴	۰/۴۰۴	-۰/۰۰۱	-۰/۹۰۹	۰/۳۶۳	-۰/۰۰۱	-۳/۳۵۳	...			
بودن													
گزارش	AUDIT	۰/۰۸۱	۴/۳۶۸	...	۰/۰۷۶	۴/۰۴۲	...	۰/۰۲۸	۲/۰۰۰	۰/۰۴۵			
اندازه													
حسابرس	AUDITCHG	۰/۰۰۳	۰/۴۳۱	۰/۶۶۶	۰/۰۰۴	۰/۵۷۵	۰/۵۶۵	-۰/۰۱۰	-۰/۶۴۳	۰/۵۲۰			
تغییر													
حسابرس													
ضریب	R-squared	۰/۹۵			۰/۹۵			۰/۸۹					
تعیین آر													
۲													
ضریب	Adjusted R-squared	۰/۹۳			۰/۹۳			۰/۸۸					
تعیین آر													
۲ تعدیل-													
شده													
آماره	Durbin-Watson stat	۲/۲۷۶			۲/۲۶۶			۲/۴۰۶					
دوربین-													
واتسن													

مأخذ: یافته‌های پژوهش

نتایج آزمون فرضیه‌های سوم و چهارم: انتخاب معیارهای غیر اثربخش برای موضوعات مورد بررسی و ضعف مدل‌های پژوهش مواردی هستند که همواره از طرف اندیشمندان حسابداری به آن‌ها اذعان شده است و به همین دلیل در سال‌های اخیر استفاده از معیارهای متعدد برای جبران این نقاط ضعف مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. در راستای این موضوع، در پژوهش حاضر نیز علاوه بر این که برای اندازه‌گیری کاهش حق‌الزحمه‌ی حسابرسی از معیارهای متعددی استفاده شد، برای اندازه‌گیری متغیر کیفیت اطلاعات حسابداری نیز معیارهای پایداری سود و محافظه‌کاری علاوه بر معیار اقلام تعهدی اختیاری، مورد استفاده قرار گرفت.

در فرضیه سوم بیان شد که بین بحران اقتصادی و پایداری سود رابطه معناداری وجود دارد. نتایج این فرضیه در جدول (۴) این رابطه را تأیید می‌کند. مقدار آماره t برای متغیر (بحران اقتصادی \times سود خالص سال قبل) برابر با $-۲/۳۹۵$ و در سطح ۹۵ درصد معنادار است و با در نظر گرفتن علامت منفی این متغیر، می‌توان گفت که پایداری سود بعد از بحران مالی کاهش یافته است. این یافته مطابق با نتایج پژوهش‌های چن و همکاران (۲۰۱۸) و کرمی و افتخاری (۱۳۹۲) می‌باشد.

در فرضیه چهارم بیان شد که پایداری سود شرکت‌هایی که حق‌الزحمه حسابرسی آن‌ها در سال‌های بحران اقتصادی کاهش یافته است نسبت به شرکت‌های کنترل، دارای تفاوت معناداری

است. ضریب متغیر مورد نظر پژوهش برای آزمون این فرضیه، (کاهش حق الزحمه \times بحران اقتصادی \times سود خالص سال قبل) در جدول (۴) نشان می‌دهد که این رابطه معنادار نیست. آماره t متغیر مورد نظر پژوهش برای این فرضیه در هر سه معیار کاهش حق الزحمه معنادار نیست و لذا می‌توان گفت که پایداری سود در شرکت‌های صاحبکاری که حق الزحمه حسابرسی آن‌ها در سال‌های بحران اقتصادی کاهش یافته است نسبت به شرکت‌های کنترل دارای تفاوت معناداری نیست. نتایج این فرضیه با نتایج پژوهش‌های چن و همکاران (۲۰۱۸) و کریشنان و ژانگ (۲۰۱۴) مطابقت دارد.

ضریب تعیین آر دو حدود ۸۹ درصد و آماره دوربین- واتسون در محدوده‌ی ۱/۵ تا ۲/۵ بیانگر قدرت توضیح‌دهندگی معنی‌دار و قابل‌اعتماد مدل دوم است.

جدول (۴). نتایج آزمون رگرسیون مربوط به پایداری سود

فرضیه سوم			فرضیه چهارم							
بدون متغیر کاهش حق الزحمه			کاهش حق الزحمه ۱			کاهش حق الزحمه ۲				
ضریب	آماره t	احتمال	ضریب	آماره t	احتمال	ضریب	آماره t	احتمال	نماد متغیر	متغیرها
۰/۱۲۸	۱/۷۵۶	۰/۰۷۹	۰/۱۴۴	۱/۹۰۱	۰/۰۵۷	۰/۱۴۱	۱/۷۳۸	۰/۰۸۲	LINCOME	سود خالص سال قبل
-۰/۰۰۸	-۱/۴۹۳	۰/۱۳۶	-۰/۰۱۴	۱/۳۲۲	۰/۱۸۶	۰/۰۲۸	۰/۳۹۲	۰/۶۹۴	FeeDown	کاهش حق الزحمه
۰/۰۶۰	۱/۰۳۰	۰/۳۰۳	۰/۰۶۰	۱/۰۳۰	۰/۰۶۰	۰/۰۲۸	۰/۳۹۲	۰/۶۹۴	FeeDown \times LINCAME	کاهش حق الزحمه \times سود خالص سال قبل
-۰/۰۲۰	-۴/۶۰۸	۰/۰۱۸	-۰/۰۰۷	-۱/۱۶۲	۰/۲۴۵	۰/۰۰۷	-۱/۱۶۲	۰/۲۴۵	EC	بحران اقتصادی
-۰/۰۷۶	-۲/۳۹۷	۰/۰۱۶	-۰/۰۷۹	-۲/۳۶۷	۰/۰۱۸	-۰/۰۳۶	-۸/۵۰۴	۰/۰۰۰	LINCOME EC \times	بحران اقتصادی \times سود خالص سال قبل
۰/۰۰۹	۱/۳۱۷	۰/۱۸۸	۰/۰۰۹	۱/۳۱۷	۰/۰۰۹	-۰/۰۲۵	-۱/۷۸۰	۰/۰۷۵	FeeDown \times EC	کاهش حق الزحمه \times بحران اقتصادی
-۰/۰۵۱	-۰/۷۳۷	۰/۴۶۱	-۰/۰۱۶	-۰/۱۶۶	۰/۸۶۷	-۰/۰۱۶	-۰/۱۶۶	۰/۸۶۷	FeeDown \times EC \times LINCAME	کاهش حق الزحمه \times بحران اقتصادی \times سود
۰/۰۲۲	۲/۲۳۲	۰/۰۲۶	۰/۰۲۲	۲/۱۲۶	۰/۰۲۱	۰/۰۲۴	۲/۳۰۲	۰/۰۲۱	SALESGR	سال قبل تغییرات فروش
۰/۸۰۷	۹/۴۹۸	۰/۰۰۰	۰/۸۲۸	۹/۷۹۶	۰/۰۰۰	۰/۷۹۶	۸/۷۰۰	۰/۰۰۰	\times LINCOME SALESGR	تغییرات فروش \times سود خالص سال قبل
-۰/۰۰۱	-۰/۱۳۱	۰/۸۹۵	-۰/۰۰۲	-۰/۲۶۸	۰/۷۸۸	-۰/۰۰۲	-۰/۲۷۱	۰/۷۸۶	DIVDUM	توزیع سود نقدی

۰/۲۰۱	۱/۲۷۸	۰/۰۹۲	۰/۲۰۶	۱/۲۶۵	۰/۰۹۰	۰/۲۵۶	۱/۱۳۶	۰/۰۷۹	× LINCOME DIVDUM	توزیع سود نقدی × سود خالص سال قبل
...	-۱۲/۸۵۵	-۰/۱۲۵	...	-۱۲/۸۱۸	-۰/۱۲۸	...	-۱۳/۶۲۵	-۰/۱۲۸	LOSS	زیان
۰/۱۸۹	۱/۳۱۴	۰/۱۳۰	۰/۲۶۹	۱/۱۰۵	۰/۱۰۸	۰/۲۶۸	۱/۱۰۷	۰/۱۰۳	× LINCOME LOSS	زیان × سود خالص سال قبل
۰/۲۱۰	۱/۲۵۳	۰/۰۲۲	۰/۱۹۳	۱/۳۰۱	۰/۰۲۱	۰/۱۱۲	۱/۵۹۱	۰/۰۲۳	AUDIT	حسابرس
۰/۰۲۰	۲/۳۱۷	۰/۱۶۳	۰/۱۱۶	۱/۵۷۲	۰/۱۱۰	۰/۱۰۲	۱/۶۳۷	۰/۱۰۷	LINCOME AUDIT ×	حسابرس × سود خالص سال قبل
۰/۸۴۹	۰/۱۸۹	۰/۰۰۱	۰/۶۹۹	۰/۳۸۶	۰/۰۰۳	۰/۸۷۸	۰/۱۵۳	۰/۰۰۱	AUDITCHG	تغییر حسابرس
۰/۵۶۹	-۰/۵۶۹	-۰/۰۳۳	۰/۶۰۴	-۰/۵۱۸	-۰/۰۳۱	۰/۵۷۶	-۰/۵۵۸	-۰/۰۳۲	× LINCOME AUDITCHG	تغییر حسابرس × سود خالص سال قبل
		۰/۸۹			۰/۸۹			۰/۸۹	R-squared	ضریب تعیین آر دو
		۰/۸۷			۰/۸۶			۰/۸۶	Adjusted R-squared	ضریب تعیین تعدیل شده آر دو
		۲/۳۱۲			۲/۲۸۵			۲/۲۷۷	Durbin-Watson stat	آماره دورین- واتسون

مأخذ: یافته‌های پژوهش

نتایج آزمون فرضیه‌های پنجم و ششم: در فرضیه پنجم بیان شد که بین بحران اقتصادی و محافظه‌کاری رابطه معناداری وجود دارد. نتایج جدول (۵) این رابطه را تأیید نمی‌کند. مقدار آماره t برای متغیر (بحران اقتصادی × بازده تعدیل شده سهام × بازده سالیانه سهام) برابر با $۰/۵۷۴-$ بوده و معنادار نیست و لذا می‌توان گفت که محافظه‌کاری بعد از بحران مالی هر چند کاهش یافته اما این کاهش معنادار نبوده است. این یافته با نتایج پژوهش چن و همکاران (۲۰۱۸) مطابقت ندارد.

در فرضیه ششم بیان شد که محافظه‌کاری شرکت‌هایی که حق الزحمه حسابرسی آن‌ها در سال‌های بحران اقتصادی کاهش یافته است نسبت به سایر شرکت‌ها، دارای تفاوت معناداری است. متغیر مورد نظر پژوهش برای آزمون این فرضیه، (کاهش حق الزحمه × بحران اقتصادی × بازده تعدیل شده سهام × بازده سالیانه سهام) می‌باشد که آماره t آن $(۲/۹۷۱-)$ تحت معیار کاهش حق الزحمه حسابرسی ۱ معنادار است اما تحت دو معیار کاهش حق الزحمه‌های ۲ و ۳ معنادار نیست. لازم به ذکر است که برای اندازه‌گیری کاهش حق الزحمه حسابرسی معیار سومی نیز تعریف شده است که از ارائه‌ی نتایج در سطح معیار کاهش حق الزحمه ۳ به دلیل محدودیت مجله برای حجم مقاله خودداری شده است. در مجموع نتایج جدول (۵) نشان می‌دهد که محافظه‌کاری در شرکت‌های صاحب‌کاری که حق الزحمه حسابرسی آن‌ها در

سال‌های بحران اقتصادی کاهش یافته است نسبت به سایر شرکت‌ها دارای تفاوت معناداری نیست. نتایج این فرضیه با نتایج پژوهش چن و همکاران (۲۰۱۸) مطابقت دارد. ضریب تعیین آر دو حدود ۷۳ درصد و آماره دوربین- واتسون در محدوده‌ی ۱/۵ تا ۲/۵ بیانگر قدرت توضیح‌دهندگی معنی‌دار و قابل اعتماد مدل سوم است.

جدول ۵. نتایج آزمون رگرسیون مربوط به محافظه‌کاری

فرضیه ششم			فرضیه پنجم			بدون متغیر کاهش حق الزحمه			متغیرها	
کاهش حق الزحمه ۲			کاهش حق الزحمه ۱			بدون متغیر کاهش حق الزحمه			نماد متغیر	متغیرها
احتمال	آماره F	ضریب	احتمال	آماره F	ضریب	احتمال	آماره F	ضریب		
۰/۲۱۸	-۰/۰۲۶	-۰/۰۳۲	۰/۵۷۷	-۰/۵۵۸	-۰/۰۰۶	۰/۲۱۲	-۱/۲۴۵	-۰/۰۰۹	D	بازده تعدیل شده سهام
۰/۴۵۵	-۰/۷۴۶	-۰/۰۱۶	۰/۵۹۳	۰/۵۳۴	-۰/۰۰۵	۰/۳۳۵	۰/۹۶۴	۰/۰۰۹	RET	بازده سالیانه سهام
۰/۱۳۲	۱/۵۰۷	-۰/۰۳۹	۰/۲۵۵	۱/۱۲۸	-۰/۱۲۱	۰/۳۴۴	۰/۹۴۷	۰/۱۰۶	D× RET	بازده تعدیل شده «بازده سالیانه سهام
۰/۱۳۹	-۱/۴۷۸	-۰/۰۰۳	۰/۲۴۷	-۱/۱۵۸	-۰/۰۱۴				FeeDown	کاهش حق الزحمه
۰/۵۰۵	۰/۶۶۷	-۰/۰۱۵	۰/۰۵۵	۱/۹۱۷	۰/۰۶۳				FeeDown ×D	کاهش حق الزحمه «بازده تعدیل شده
۰/۵۳۱	-۰/۶۲۶	-۰/۰۱۴	۰/۰۰۳	-۴/۶۵۲	-۰/۰۴۶				FeeDown× RET	کاهش حق الزحمه «بازده سالیانه سهام
۰/۵۸۵	۰/۵۴۵	-۰/۰۵۴	...	۲/۹۸۰	۰/۱۶۰				FeeDown×D× RET	کاهش حق الزحمه «بازده تعدیل شده «بازده سالیانه سهام
۰/۷۸۲	-۰/۲۷۴	-۰/۰۰۹	۰/۶۰۳	۰/۵۲۰	-۰/۰۱۰	۰/۴۴۷	-۰/۷۶۰	۰/۰۱۲	EC	بحران اقتصادی
۰/۹۰۴	-۰/۱۲۰	-۰/۰۰۵	۰/۷۶۹	-۰/۲۶۷	-۰/۰۰۶	۰/۸۰۱	-۰/۲۵۱	-۰/۰۰۵	EC× D	بحران اقتصادی «بازده تعدیل شده سهام
۰/۴۴۹	۰/۷۵۷	-۰/۰۱۹	۰/۰۳۲	۲/۱۵۰	۰/۰۲۴	۰/۰۴۲	۲/۰۳۴	۰/۰۲۰	EC× RET	بحران اقتصادی «بازده سالیانه سهام
۰/۵۸۴	-۰/۵۴۷	-۰/۰۴۶	۰/۴۵۱	۰/۷۵۴	۰/۰۴۰	۰/۵۶۵	-۰/۵۷۴	-۰/۰۱۹	D× EC × RET	بحران اقتصادی «بازده تعدیل شده سهام «بازده سالیانه سهام
۰/۷۹۲	-۰/۲۶۳	-۰/۰۱۱	۰/۸۱۷	۰/۲۳۰	-۰/۰۰۳				FeeDown× EC	کاهش حق الزحمه «بحران اقتصادی
۰/۸۹۵	-۰/۱۳۱	-۰/۰۰۷	۰/۱۰۸	-۱/۰۶۷	-۰/۰۵۸				FeeDown×EC ×D	کاهش حق الزحمه × بحران «بازده تعدیل شده

۰/۹۹۲	۰/۰۰۸	۰/۰۰۱	...	۴/۸۴۵	۰/۰۴۷				FeeDown× EC×RET	کاهش حق الزحمه بحران «بازده سالیانه سهام
۰/۷۰۲	۰/۳۸۱	۰/۰۵۰	۰/۰۰۳	-۲/۹۷۱	-۰/۲۶۸				FeeDown×EC× D×RET	کاهش حق الزحمه بحران «بازده تعدیل- شده» بازده سالیانه
۰/۶۹۷	-۰/۳۸۸	-۰/۰۱۱	۰/۱۸۰	-۱/۳۴۱	-۰/۰۲۱	۰/۲۱۲	-۱/۲۴۷	-۰/۰۲۰	LNPRC× D×RET	قیمت سهام در اول دوره × بازده تعدیل شده «بازده سالیانه
۰/۴۱۰	۰/۸۲۳	۰/۰۶۹	۰/۰۸۸	۱/۷۰۶	۰/۰۹۳	۰/۰۶۲	۱/۸۶۸	۰/۰۹۲	LEV× D×RET	اهرم مالی «بازده تعدیل- شده» بازده سالیانه
...	-۴/۵۶۴	-۰/۱۰۹	...	-۵/۵۹۴	-۰/۱۲۸	...	-۵/۹۷۹	-۰/۱۱۸	AUDIT× D×RET	حسابرس «بازده تعدیل- شده» بازده سالیانه
۰/۱۲۵	۱/۵۳۶	۰/۰۹۴	...	۲/۸۹۰	۰/۰۹۸	...	۲/۸۱۷	۰/۰۹۲	AUDITCHG ×D×RET	تغییر حسابرس «بازده تعدیل شده» بازده سالیانه
		۰/۶۴			۰/۷۴			۰/۷۳	R-squared	ضریب تعیین آر دو
		۰/۵۵			۰/۶۷			۰/۶۷	Adjusted R- squared	ضریب تعیین تعدیل شده آر دو
		۲/۰۱			۱/۹۶۵			۱/۹۸۷	Durbin-Watson stat	آماره دوربین - واتسون

مأخذ: یافته‌های پژوهش

۷- بحث و نتیجه‌گیری

بحران‌های مالی و اقتصادی بخش‌های مختلف محیط عملیاتی شرکت‌ها از جمله قراردادهای آن‌ها با طرف‌های مقابل مانند مشتریان، سهامداران، مدیران، فروشندگان و حسابرسان را تحت تأثیر قرار می‌دهند. در شرایط بحرانی اقتصاد، حسابرسان از طرف شرکت‌های صاحبکار تحت فشار قرار می‌گیرند تا ملاحظاتی را در حق الزحمه‌ی حسابرسی داشته باشند. از آنجا که حق الزحمه حسابرسی معیاری برای سنجش تلاش حسابرسان است، این نگرانی به وجود می‌آید که کاهش حق الزحمه‌ی حسابرسی در مواقع بحرانی منجر به تلاش پایین حسابرسی شده و منجر به کیفیت پایین اطلاعات حسابداری شود. در این پژوهش از یک طرف معیارهای جامع و چندگانه برای کیفیت اطلاعات حسابداری و از طرف دیگر معیارهای متعدد برای اندازه‌گیری کاهش حق الزحمه با لحاظ کردن شرایط تورمی ایران، در نظر گرفته شد. نتایج نشان می‌دهد که بین بحران اقتصادی و کیفیت اطلاعات حسابداری (اقدام تعهدی اختیاری و پایداری سود) ارتباط وجود دارد اما بین بحران اقتصادی و محافظه‌کاری ارتباط معناداری یافت نشد. همچنین یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که کیفیت اقدام تعهدی شرکت‌های صاحبکاری که در طول سال‌های بحران اقتصادی کاهش حق الزحمه حسابرسی تجربه کرده‌اند نسبت به شرکت‌هایی که قبل از بحران اقتصادی کاهش حق الزحمه داشته‌اند و نیز نسبت به شرکت‌هایی که کاهش

حق الزحمه حسابرسی نداشته‌اند، تفاوت معناداری ندارد. نتیجه مشابهی در مورد پایداری سود و محافظه‌کاری به دست آمد. در مجموع، نتایج نشان داد که هر چند بین بحران اقتصادی و کیفیت اطلاعات حسابداری رابطه معناداری وجود دارد اما تفاوت معناداری بین کیفیت اطلاعات حسابداری شرکت‌های صاحب‌کاری که کاهش حق الزحمه حسابرسی در دوره‌های بحران اقتصادی را تجربه کرده‌اند با کیفیت اطلاعات حسابداری سایر شرکت‌ها وجود ندارد.

حسابرسان به افزایش ریسک ناشی از بحران اقتصادی به شکل مناسبی واکنش نشان می‌دهند و این موضوع می‌تواند یک توضیح ممکن برای چنین یافته‌ای باشد. ابلاغ دستورالعمل‌های فنی لازم در مورد برخورد با موضوعات جدید از قبیل موضوع تسعیر ارز، روش‌های حسابرسی اضافه و افزایش نظارت بر کارکنان جز اقدامات حسابرسان در دوره‌های تشدید بحران اقتصادی است. این اقدامات در کنار ساز و کارهای مبتنی بر بازار از قبیل شهرت، ترس از مجازات‌های تعیین شده توسط مؤسسه و جامعه حسابداران رسمی و ترس از پیگرد قانونی می‌تواند این یافته‌ها را توضیح دهد. این یافته‌ها دستاوردهای مهمی را برای نهادهای مرتبط با حسابرسی از قبیل سازمان حسابرسی و جامعه حسابداران رسمی و نیز برای گروه‌های استفاده‌کننده از قبیل سهامداران فراهم می‌کند. این نتایج می‌تواند در بحران‌ها و شوک‌های اقتصادی آینده، مورد استفاده شرکت‌کنندگان در بازارهای سرمایه واقع شود.

پژوهش حاضر بحران اقتصادی بعد از بحران ارزی سال ۱۳۹۱ را مورد توجه قرار داده و صرفاً کیفیت حسابرسی در مؤسسات معتمد بورس مورد بررسی قرار گرفته است، این در حالی است که این مؤسسات تنها حدود ۲۵ درصد مؤسسات حسابرسی را تشکیل می‌دهند. لذا این محدودیت باید در تعمیم این نتایج به بحران‌های اقتصادی دیگر و سایر مؤسسات حسابرسی مورد توجه قرار گیرد. محدودیت دیگر این پژوهش همانند بسیاری از پژوهش‌های دیگر آن است که نتایج می‌تواند تحت تأثیر انتخاب معیارهای غیر اثربخش برای کیفیت اطلاعات حسابداری و ضعف مدل‌های پژوهش قرار گیرد، هر چند که تلاش شد مطابق با رویه جدید در پژوهش‌های اخیر مبنی بر انتخاب چندین معیار، این ضعف تا حدودی پوشش داده شود.

در این پژوهش فرض شد که حق الزحمه حسابرسی بیشتر به معنای تلاش بیشتر حسابرسان است، اما مطالعات کمی تا بحال این موضوع را بررسی کرده‌اند. در صورت دسترسی به اطلاعات میزان ساعات رسیدگی حسابرسان، این موضوع می‌تواند در پژوهش‌های آتی مورد بررسی قرار گیرد. تجربه‌ی چند دهه‌ی اخیر حاکی از استمرار بحران‌ها در فضای اقتصادی ایران است. در آینده با دسترسی به اطلاعات جدید می‌توان اثرات بحران‌های بعدی را بر کیفیت اطلاعات حسابداری مجدداً مورد بررسی قرار داد.

۸- منابع

- عثمانی، محمد قسیم؛ جاوید، داریوش و رحیمی، سعید. (۱۳۹۰). بررسی تأثیر بازدارندگی مکانیزم‌های حاکمیت شرکتی از درماندگی مالی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. *تحقیقات حسابداری و حسابرسی* ۱۲: ۳۸-۵۱.
- فدائنی، مهدی؛ دستگیر، محسن و سرلک چیوا، علی. (۱۳۹۸). بررسی تأثیر رکود اقتصادی در ایران بر کیفیت سود شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. *مجله پژوهش‌های تجربی حسابداری* ۸(۳۱): ۲۳-۴۵.
- کرمی، غلامرضا، و افتخاری، وحید. (۱۳۹۲). بررسی برخی معیارهای کیفیت سود حسابداری در چرخه‌های تجاری. *بررسی‌های حسابداری و حسابرسی* ۴: ۹۳-۱۱۲.
- محمدرضائی، فخرالدین؛ موسایی فراهانی، مهناز و صلاحی، حامد. (۱۳۹۸). بحران اقتصادی و حق‌الزحمه حسابرسی. *فصلنامه حسابداری مالی* ۱۱(۴۳): ۲۷-۴۶.
- هاشمی، سیدعباس؛ دستگیر، محسن و شریفی، داود. (۱۳۹۳). بررسی تأثیر کیفیت اطلاعات حسابداری بر انعکاس به موقع اطلاعات در قیمت سهام شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. *فصلنامه حسابداری مالی* ۶(۲۴): ۱۴۲-۱۲۱.
- Ashbaugh, H., D. Collins, W. Kinney & R. Lafond. (2008). The effect of SOX internal control deficiencies and their remediation on accrual quality. *The Accounting Review* 83, 217-250.
- Asthana, S. C., & J. P. Boone. (2012). Abnormal audit fee and audit quality. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 31, 1-22.
- Ball, R. (2009). Market and political/regulatory perspectives on the recent accounting scandals. *Journal of Accounting Research* 47(2): 277-323.
- Basu, S. (1997). The Conservatism Principle and Asymmetric timeliness of earnings, *Journal of Accounting Economies* 17, 3-37.
- Beattie, V., & S. Fearnley. (1995). The importance of audit firm characteristics and the drivers of auditor changes in UK listed companies. *Accounting and Business Research* 25(100): 227-239.
- Bushman, R., & A. Smith. (2003). Financial accounting information and corporate governance. *Journal of Accounting and Economics* 31: 237-333.

- Caramanis, C., & C. Lennox. (2008). Audit effort and earnings management. **Journal of Accounting and Economics** 45(1): 116–138.
- Chen, L., G.V. Krishnan & W. Yu. (2018). The relation between audit fee cuts during the global financial crisis and earnings quality and audit quality. **Advances in Accounting** 43, 14-31.
- Craswell, A., J. Francis & S. Taylor. (1995). Auditor brand name reputations and industry specialization. **Journal of Accounting and Economics** 20(3): 297–322.
- De Angelo. (1981). Auditor Independence, Low Balling, and Disclosure Regulation. **Journal of Accounting & Economics** 3, 113 -127.
- Dechow, P. M., & I. D. Dichev. (2002). The quality of accruals and earnings: The role of accrual estimation errors. **The Accounting Review** 77: 35–59.
- Dechow, P. M., W. Ge & C. Schrand. (2010). Understanding earnings quality: A review of the proxies, their determinants and their consequences. **Journal of Accounting and Economics** 50(2–3): 344–401.
- Ettredge, M., C. Li & E. Emeigh. (2014). Fee pressure and audit quality. **Accounting, Organizations and Society** 39, 247–263.
- Francis, J., R. LaFond, P. Olsson & K. Schipper. (2004). Cost of Equity and Earnings Attributes, **The Accounting Review** 79, 967-1010.
- Gupta, P., G. Krishnan & W. Yu. (2011). **Do auditors allow earnings management when audit fees are low?** Working paper: Lehigh University.
- Habib, A., M. Bhuiyan & A. Islam. (2013). Financial distress, earnings management and market pricing of accruals during the global financial crisis. **Managerial Finance** 39(2): 155–180.
- He, X., S.P. Kothari, T. Xiao & L. Zuo. (2018). Long-Term Impact of Economic Conditions on Auditors' Judgment. **The Accounting Review** 93(6): 203-229.
- Jahmani, Y., S. Niranjana & S. Toney. (2016). Earnings Management in Recession and Recovery eriods, **the Journal of Applied Economic Research** 10(2): 1-17.
- Josep, M., G. Josep, M. Monica. (2015). Earnings Management Behaviour under the Recent Economic Downturn in Spain. In

- Transparency and Governance in a Global World. **Published online** 231-255.
- Kothari, S.P., A.J. Leone & C. Wasley. (2005). Performance matched discretionary accrual measures. **Journal of Accounting and Economics** 39(1): 163–197.
- Krishnan, G., & Y. Zhang. (2014). Is there a relation between audit fee cuts during the global financial crisis and banks' financial reporting quality? **Journal of Accounting and Public Policy** 33(3): 279–300.
- Larcker, D., & S. Richardson. (2004). Fees paid to audit firms, accrual choices, and corporate governance. **Journal of Accounting Research** 42: 625–658.
- Palmrose, Z. (1986). Audit fees and auditor size. **Journal of Accounting Research** 24(1): 97–110.
- Penman, S., & X. Zhang. (2002). Accounting conservatism, the quality of earnings and stock returns. **The Accounting Review** 77(2): 237–264.
- Penman, S.H. (2003) **Financial statement Analysis and Security Valuation**. MC Graw Hill, 601-605.
- Schoar, A., & L. Zuo. (2017). Shaped by booms and busts: How the economy impacts CEO careers and management styles. **Review of Financial Studies** 30(5):1425–1456.
- Simunic, D. (1980). The pricing of audit services: Theory and evidence. **Journal of Accounting Research** 18(1): 161–190.
- Srinidhi, B., & F. Gul. (2007). The differential effects of auditors' non-audit and audit fees on accrual quality. **Contemporary Accounting Research**, 24, 595–629.
- Stunda, A.R. (2013). The Effects of an Economic Downturn on Earnings Forecasts, **Accounting & Taxation**, 5(2): 55-64.
- Sunder, S. (1997). **Theory of Accounting and control**, South western college publishing. 3-29.
- Trombetta, M., & C. Imperatore. (2014). The dynamic of financial crises and its nonmonotonic effects on earnings quality. **Journal of Accounting and Public Policy** 33(3): 205–232.
- Watts, R., & J. Zimmerman. (1983). Agency problems, auditing, and the theory of the firm: Some evidence. **Journal of Law and Economics** 26(3): 613–633.

- Weil, J. (2004). **Tracking the numbers. Outside audit: Fannie paid little for its audits.** Wall Street Journal (October 6:C1).
- Xiao, T., G, Chunxiao & Y. Chun. (2020). How audit effort affects audit quality: an audit process and audit output perspective. **China Journal of Accounting Research** 13, 109-127.
- Xu, Y., E. Carson, N. Fargher & L. Jiang. (2013). Responses by Australian auditors to the global financial crisis. **Accounting and Finance** 53(1): 301–338.